

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi **Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi** asosida chop etiladi. Jurnal **Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan.** UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

UDK:355.4 (75.15). 355/359

HARBIY TAYYORGARLIK JARAYONIDA TALABALARNING AXLOQIY-RUHIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMILLAR

Umarov Ismoiljon Olimjonovich

Farg'ona davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti

katta o'qituvchisi p.f.b.f.d. (PhD), dotsent

Tel. +998907854400 icmoiljonumarov915@gmail.com

ORCID 0009-0008-9065-9445

Annotatsiya. Ushbu maqola bo'lajak chaqiriqqacha harbiy tayyorgarlik rahbarlarda axloqiy-ruhiy tayyorgarligi, qo'shinlarning kundalik jangovar-xizmat faoliyatida, ma'naviyat soatlarida olib borilishi, jangovar vaziyatda hayot uchun xavf yuqori darajada belgilangan vaziyatlarni oldini olinishi, jangovar vaziyat harbiy xizmatchidan ulkan ruhiy va xissiyotli tanglikni, asab tizimining katta sarflanishini talab qilinishi, jangovar faoliyatda axloqiy-ruhiy tayyorgarligini takomillashtirish usullari nazariy va amaliy asoslari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: axloqiy-ruhiy tayyorgarlik, jangovar faoliyat, jangovar vaziyat, talaba, qiyin vaziyat, nazariy, amaliy mashg'ulotlar, mutaxassislik, o'quv-jangovar, xavf-xatar, noaniqlik, harakat sur'atini oshirish.

FACTORS INFLUENCING THE MORAL-PSYCHOLOGICAL READINESS OF STUDENTS DURING MILITARY TRAINING

Abstract. This article examines the theoretical and practical foundations of moral-psychological readiness for future pre-conscription military training instructors. It addresses the role of such readiness in the daily combat and service activities of troops and during "spirituality hours," as well as the prevention of life-threatening situations in combat. It further analyzes the immense psychological and emotional strain—and the significant nervous system exertion—that combat situations demand of military personnel, along with methods for enhancing moral-psychological readiness for combat operations.

Keywords: moral-psychological readiness, combat activity, combat situation, student, difficult situation, theoretical and practical training, specialization, combat training, risk, uncertainty, increasing the pace of action.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКУЮ ГОТОВНОСТЬ КУРСАНТОВ В ХОДЕ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические основы морально-психологической готовности будущих инструкторов по допризывной военной подготовке. Освещается роль такой готовности в повседневной боевой и служебной деятельности

войск и в ходе проведения «часов духовности», а также в предотвращении ситуаций, угрожающих жизни в боевых условиях. Кроме того, анализируются колоссальное психологическое и эмоциональное напряжение, а также значительная нагрузка на нервную систему, которые боевая обстановка накладывает на военнослужащих, и рассматриваются методы повышения морально-психологической готовности к боевым действиям.

Ключевые слова: морально-психологическая готовность, боевая деятельность, боевая обстановка, курсант, сложная ситуация, теоретическая и практическая подготовка, специализация, боевая подготовка, риск, неопределенность, повышение темпа действий.

KIRISH

Axloqiy-ruhiy tayyorgarlik - bu harbiy xizmatchilarning turli vaziyatlar sharoitidagi harbiy harakatlar davomida yuqori ma'naviy-axloqiy, axloqiy-ruhiy va harbiy mutaxassislik sifatlarini takomillashtirish maqsadida o'tkaziladigan bir tizimli va bir maqsadli protsessdir

Harbiy xizmatchilar va talabalarning axloqiy-ruhiy tayyorgarligi qo'shinlarning kundalik jangovar-xizmat faoliyatida, ma'naviyat soatlarida olib boriladi. Bunda, avvalo, harbiy xizmatchilarda ular kim uchun va nima uchun o'z harbiy burchlarini bajarayotganliklarini chuqur anglash hissini tarbiyalash, ularda xalqimizning tinch-oso'yishga mehnati, davlatimiz suvereniteti va mustaqilligini himoya qilishdek ezgu ishda mustahkam iroda, jangovar ruh va faol hayotiy pozitsiyani shakllantirishdan iborat.

Harbiy xizmatchilarning jangovar faoliyati ular tomonidan ekstremal sharoitda (vaziyatda) professional burchlarini bajarishni taqozo etadi.

Jangovar faoliyat – bu qurollangan kurashning maqsadlariga erishish bo'yicha harbiy xizmatchilarning faolligidir. Jangovar faoliyatning ruhiy mazmuni va tuzilishiga hayot uchun doimiy xavf bo'lib turish, axloqiy prinsiplarning to'qnashuvi, qadriyatlarining yakson qilinishi, ulkan vayronalar, odamlar va texnikalarni yuqotish, har xil turdagi mahrumliklar va noqulayliklar, yuridik javobgarlikning doimiy yuklanganligi bilan bog'liq bo'lgan jangovar harakatlarning psixogen omillar o'z tamg'asini qo'yadi.

Jangovar vaziyatda hayot uchun xavf yuqori darajada belgilangan, ruhiy-xis-tuyg'ular tangligi o'zining eng cho'qqisiga chiqadi. Jangovar vaziyat va uning xavf-xatari

ruhiy tanglik kayfiyatini yuzaga keltiradi va shaxs xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'zgarishi mumkin – yengil ta'sirlanishdan shol qiluvchi qurquvga qadar.

Jangovar sharoitda har bir harbiy xizmatchi oldida, avvalambor ikkita vazifa turadi: tirik qolish va vazifani bajarish. Shu bilan aynan jangovar vazifaning bajarilishi tirik qolishning yagona yo'li hisoblanadi. Biroq, harbiy xizmatchilarning barchasi ham jang maydonida sodir bo'layotgan holatlarga bir xil javob qaytara olmaydi (ta'sirlanmaydi).

Jangovar vaziyatda harbiy xizmatchining ruhiyati ko'pincha har xil ta'sirlarga duchor bo'ladi. Birida jangning hayot uchun xavfli va og'ir vaziyati barcha sezgi organlari, diqqatni, xotirani va fikrlashni kuchaytirishga olib keladigan jangovar hayajonlanishni (to'lqinlanishni) qo'zg'atadi, bu odamning jismoniy va ma'naviy-ruhiy imkoniyatlarini safarbar etishga va bir joyga jamlashga, jangovar faollikni oshirishga, botirlikka va fidokorlikka yordam beradi. Boshqalarda aksincha, jang ta'sirida yuzaga keladigan salbiy sezgilar va ruhiyatning umumiy holatida sezgi, his-tuyg'ular tushib ketishi mumkin, tashqi qo'zg'atuvchilarga ta'sirlanish (reaksiya) holati sekinlashadi, harakatlar va faollikning mustahkamligi va o'zaro muvofiqligi pasayib ketadi, diqqat-e'tibor va xotira susayadi, harbiy xizmatchining jangovar faoliyatini izdan chiqaradi, insomda mavjud bo'lgan zaxiralarga kirishni to'sib qo'yadi, ruhiyat va asab tizimi ishini izdan chiqaradi. Uchinchilari esa jangovar xatti-harakatlarga bilinarli ta'sir ko'rsatmaydilar.

Hattoki har xil amaliy mashg'ulotlar va mashqlar bilan mustahkamlangan jiddiy nazariy tayyorgarlik, jangovar vaziyatda yuz foiz muvaffaqiyatga kafolat bermaydi. O'quv mashqlarida harbiy xizmatchilar barcha o'z diqqatlarini qo'yilgan vazifalarni sifatli bajarishga qaratadilar. Garchi o'quv mashqlarida ozroq ham tahlika mavjud bo'lsada, buni aslo jangovar vaziyatning xavf-xatar darajasi bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Hayot uchun xavfli bo'lgan real xavf-xatarga tushganda, odam tabiatan, avvalam bor o'z jonini asrashni o'ylaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Jangovar vaziyat harbiy xizmatchidan ulkan ruhiy va xissiyotli tanglikni, asab tizimining katta sarflanishini talab qiladi. Har qanday sog'lom odamda psixogen (ruhiy) zararlarga nisbatan fiziologik (jismoniy) chidamlilikning chegarasi (meyori) mavjud. Busag'a (ostona) paytining yaqinlashishi, qachonki ruhiyat boshqa tanglikka bardosh bera olmaydi, zamonaviy jangning jo'shqinligi va ruhiy chidamlilikning darajasiga bog'liq. Ushbu chegaradan o'tilgandan so'ng, ruhiy parokandalik rivojlanadi.

Jangda harbiy xizmatchilarda salbiy ruhiy ta'sirlanishni chiqaradigan jangovar vaziyatning ruhiy-jarohatlanish, ularning jangovar qobiliyatini pasaytirish yoki umuman chegaralash omillari quyidagilar hisoblanadi:

ko'rish omillari qatoriga: binolar, texnika, inshootlar, landshaft (yer yuzi manzarasi)ning vayronasi (buzilishi); yong'inlar, portlashlar, murdalar, yaradorlar va jabrlanganlar ko'rinishi;

eshitish omillari qatoriga: shovqinlar, baqirishlar, gumburlashlar va h.k.;

taktil (sezish) omillari qatoriga: tebranishlar, havo tulqini zarbalari, yiqilishlar, silkinishlar va h.k.;

interfaol omillar qatoriga: yaqinlar, safdoshlar va do'stlar o'limi; ko'p sonli yaradorlar va majruhlarni bilan yaqinlashish (munosabatda bo'lish) va h.k.

jangning barcha (yoki aksariyat) ruhiy-jarohatlantirish omillarining bir vaqtda ta'sir etishi asosan asab tizimi muvozanatini izdan chiqaradi (buzadi).

Yuqorida qayd etilgan omillar, harbiy xizmatchilarni tinchlik davrida jangovar harakatlar davrida axloqiy-ruhiy tayyorligini ta'minlaydi.

Jangovar omil – bu jangda harbiy xizmatchilarning xulq, fe'l-atvori va yurish turishining holatidir jangovar harakatlarning ko'rinishi, sharoiti va jadalligi, qo'llaniladigan qurol-aslaxalarning o'ziga xosligi, himoya vositalarining ishonchliligi, vaqtinchalik, tabiiy-geografik, ob-havo-iqlimiy sharoitlar, taraflar yuqotilishining (talafotining) o'zaro nisbatligi va hajmi.

Jangning ruhiy-jarohatlantiruvchi omillaridan tashqari, harbiy xizmatchilarning asab tizimiga qattiq ta'sir etuvchi boshqa ko'p omillar ta'sir ko'rsatadi: jarohatlanish, yaralanish, zaharlanish, shuningdek, patologik (g'ayritabiiy) kasallanishlar jarayoni. Asab tizimi ulardan ta'sirlangan holda, jangovar qo'zg'atuvchilarga qarshi kurashish bo'yicha ruhiyatning va ruhiy-jarohatlantiruvchi holatlarga adekvat (mos) ravishda javob qaytarish imkoniyatlarini pasaytiradi.

Jangovar vaziyat ko'p ruhiy-jarohatlantiruvchi omillar bilan tavsiflanadi va ta'sir etish davomiyligi harbiy xizmatchilarni ruhiy faoliyatining o'zgarishiga olib keladi, ularning faoliyat samarasining pasayishiga va jangovar ruhiy jarohatlanishga olib keladi.

Jangovar ruhiy jarohatlanishlar – bu hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lgan sharoitlar bilan tug'dirilgan qattiq ruhiy zarba (hayajon)dir. Odatda jangovar ruhiy jarohatlanishlar katta ruhiy va hissiyotli tanglik (kuchlanish)larda yuzaga keladi, odatda qurquv hissi bilan kuzatib boriladi.

Shikastlanganlar, jangovar ruhiy jarohat olganlar sonining ko'payishi zamonaviy jangovar harakatlarning tangligi va tezkorligi bilan tushuntiriladi, har xil turdagi qurollar va harbiy texnikalarni yopirilgan holda qo'llash, harbiy xizmatchining ruhiyatiga talab qo'yiladigan davomiyli jismoniy va ruhiy tangliklar (yuklamalar), bular esa, ularning himoyalaniish imkoniyatlarini oshiradilar.

Qo'shinlarni xizmat jangovar faoliyatiga axloqiy-ruhiy tayyorgarligiga ta'sir ko'rsatadi:

xavf-xatar – harbiy xizmatchilar tomonidan uning hayoti va sog'ligiga xavf solayotgan vaziyatni anglab olishi;

kutilmaganlik (tasodif) – vazifani bajarish vaqtida harbiy xizmatchi uchun kutilmaganda vaziyatning o'zgarishi;

noaniqlik – bajariladigan jangovar vazifaning mazmuni va sharoiti, dushman va uning harakatlanish tavsiloti to'g'risidagi ma'lumotning yo'qligi, kamligi yoki qarama-qarshiligi;

yangilik – harbiy xizmatchiga oldin ma'lum bo'lmagan jangovar vazifani bajarish omillari yoki jangova vazifa to'g'risida. Yangilik harbiy xizmatchining malakasi bilan belgilanadi;

harakat sur'atini oshirish – harakatlarni bajarish uchun vaqtni qisqartirish;

vaqt yetishmovchiligi – oddiy harakat sur'atini oshirish bilan vazifani muvaffaqiyatli bajarib bo'lmaydigan sharoitlar, faoliyat tuzilishining mazmunini o'zgartirish lozim.

Harbiy xizmatchilar ruhiyatiga zamonaviy jang bilan ta'sir etadigan barcha ta'sirlar kompleksini (majmuini) aniqlash uchun zamonaviy jangning ruhiy modelini qurish zarur.

jangning ruhiy modeli real jangdagi o'ziga xos ruhiy jarayonlar va hodisalar xaritasining qiyofasini (ko'rinishini) ifodalaydi.

Zamonaviy jangning psixologik modeli bo'linmalarni boshqarish uchun kompyuter trenajyorlarida vizual haqiqiylik tassurotlarini tug'dirish yo'li bilan, lazerli imitatorlardagi otishmalar orqali;

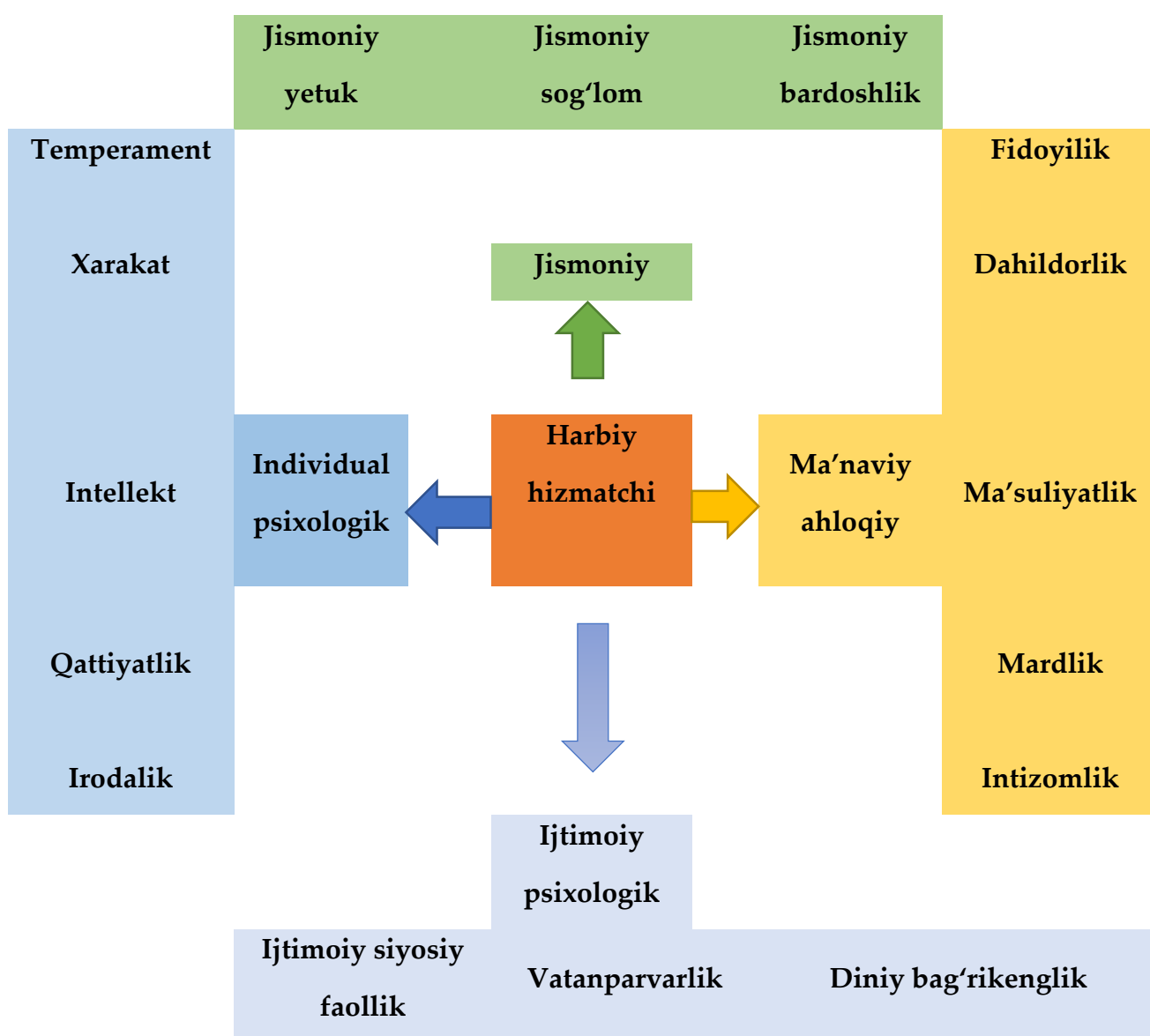
jang vaziyatida ishlatiladigan turli xil yasama vositalar (portlovchi moddalar, portlash imitatorlari, zaharlovchi moddalarni tayyorlash o'quv-mashqlari, yasama granatalar va fugaslar, portlovchi moddalar, tutun hosil qiladigan kubsimon portlatgich (shashka)lar, signal raketalar, yondiruvchi aralashmalar, o'qsiz patronlar va h.k.lar) orqali;

jang manzarasidan kuchli taassurot qoldiruvchi tovushlar yig'indisini eshittirish; (tanklar, to'plardan otilgan o'qlar ovozi, portlayotgan snaryadlar va minalar tovushi, past uchayotgan samolyotlar tovushi va h.k.lar)ni olib eshittirish;

Qurollar va o'q-dorilarni qo'llash oqibatlarini o'xshatish vositalari (yong'inlar o'choqlari, xarobalarga aylantirgan obyektlar, vayron qilingan yo'llar va ko'priklar, ishdan chiqarilgan texnikalar maketlari, yasama o'liklar, uyumlar, tasmalarga yozib olingan yaradorlar, kontuziyalanganlar, vahimachilar baqiriqlari va h.k.lar) orqali;

haqiqiy urushda qo'llanadigan vositalar, turli xil muhandislik g'ovlar va to'siqlar: (sim g'ovlar va uncha ko'rinmaydigan to'siqlar, tanklarga qarshi qazilgan xandaqlar va tuzoqlar, barrikadalar, ko'priklar, minalangan maydonlar imitatsiyasi (yasamasi) va h.k.lar) orqali;

"Haqqoniy dushman"ga qarshi harakatlar (shaxsiy tarkib tayyorlagan guruhi, ikki jangovar guruh kuchining ikki yoqlama o'yini va h.k.lar)ni tashkillashtirish orqali yaratiladi.

1-rasm. Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorlash jarayonida shakillanish lozim bo'lgan xususiyatlar.

Shuni alohida aytib o'tish joizki, axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni axloqiy tayyorgarlik va ruhiy tayyorgarlik, deb ajratish noto'g'ri bo'ladi. Chunki, harbiy xizmatchilarning axloqiy-ruhiy tayyorgarligi birdaniga olib boriladi, ya'ni amaliy jangovar tayyorgarlik mashg'ulotlari, musobaqalar va boshqalar shaxsiy tarkibni ham axloqiy, ham ruhiy jihatdan jangga tayyorlaydi.

Ya'ni, qiyin sharoitlarda harbiy xizmatchilarning shungacha olgan tarbiyasi amaliyotda mustahkamlanib, ular axloqiy-ruhiy jihatdan chiniqadi.

XULOSA

Tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar davomida shaxsiy tarkibning axloqiy-ruhiy sifatlari shakllanadi va rivojlanadi. Shundan so'ng, harbiy xizmatdagi qiyin sharoitlar, jangovar vaziyatlarga yaqinlashtirilgan mashg'ulotlar va haqiqiy janglar davomida harbiy xizmatchilar axloqiy-ruhiy jihatdan mustahkamlanib va chiniqib boradi, buni axloqiy-ruhiy tayyorgarlik amalga oshiradi. Ammo, yuqorida ta'kidlanganidek, axloqiy-ruhiy tayyorgarlik tarbiyaviy va mafkuraviy ish davomida amalga oshiriladigan axloqiy-ruhiy tarbiya bilan chambarchas bog'liqdir, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi, aks holda samarasi nolga teng bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'XATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi 406-sonli "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni;
2. O'zbekiston Respublikasining 2018-yil 9-yanvardagi 458-sonli "O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to'g'risida"gi Qonuni;
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 12-sentabrdagi RQ-4447-sonli "O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o'tash tartibi to'g'risida"gi Farmoni;
4. "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Axloqiy – ruhiy ta'minot Konsepsiyasi" Toshkent-2019 y.
5. Umumiy taktika jangovar birlashma, bo'linmalar harakatlarini tashkil etish va taktikasi 3-kitob. Toshkent-2022 y.
6. Umarov, I.O. (2021). harbiy tayyorgarlik o'quv markazida rezervdagi va zaxiradagi ofitserlarni tayyorlash: an'analari, innovatsiyalari, istiqbollari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(9), 939-944.

7. Umarov I. O., Abduraximov I. zaxiradagi ofitserlarni tayyorlashda, harbiy ta'limning maqsadi, vazifalari va istiqbollari //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №.7.– C. 15-18.
8. Olimjonovich U. I. et al. yoshlarda axborot hamda mafkuraviy tahdidlarga qarshi immunitetni shakillantirish //Journal of new century innovations. – 2022. – T. 17. – №.4. – C. 111-115.
9. Olimjonovich U. I. et al. harbiy bilim yurtlarida harbiy psixologiya fanining o'rgatish afzalliklari va ahamiyati //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №.4.– C. 415-419.

Internet resurslar:

1. <https://temurtuzuklari.uz/uz>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. <https://naukaip.ru/wp-content/uploads/>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentnostnyy-podhod-k-formirovaniyu-kommunikativnoy-kompetentnosti-studentov-tehnicheskikh-spetsialnostey>
5. <https://rtvi.com/stories/my-dolzheny-otkazatsya-ot-blokovogo-mentaliteta-ekonomist-dzheffri-saks-o-konflikte-na-ukraine-sankcziyah-i-otnosheniyah-ssha-i-rossii/>